

Broedvogels binnen ANLb- monitoringsgebieden in Gelderland in 2017

Roy Slaterus

Sovon-rapport 2018/37

Broedvogels binnen ANLb- monitoringsgebieden in Gelderland in 2017

Roy Slaterus

Dit rapport is samengesteld in opdracht van de
Provincie Gelderland

Colofon

© Sovon Vogelonderzoek Nederland 2018

Dit rapport is samengesteld in opdracht van de Provincie Gelderland

Wijze van citeren: Slaterus R. 2018. Broedvogels binnen ANLb-monitoringsgebieden in Gelderland in 2017. Sovon-rapport 2018/37. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Illustratie omslag: Roy Slaterus

Opmaak: John van Betteray, Sovon Vogelonderzoek Nederland

ISSN-nummer: 2212 5027

Sovon Vogelonderzoek Nederland

Toernooiveld 1

6525 ED Nijmegen

e-mail: info@sovon.nl

website: www.sovon.nl

Niets uit dit rapport mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar worden gemaakt d.m.v. druk, fotokopie, microfilm, of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Sovon en/of opdrachtgever.

Inhoud

Dankwoord	2
1. Inleiding	3
2. Werkwijze	5
2.1. Doelstelling	5
2.2. Methode van veldwerk	5
2.3. Interpretatie en verwerking van gegevens	6
2.4. Weer	6
3. Resultaten	7
3.1. Resultaten 2017	7
3.2. Soortbesprekingen	7
4. Conclusies en aanbevelingen	17
Verwijzigingen	18
Bijlagen	19
Bijlage 1. Onderzochte telgebieden in 2017	19

Dankwoord

Bij de totstandkoming van dit rapport en de uitvoering van het veldwerk, dat daaraan ten grondslag lag, waren verschillende personen betrokken. Namens Provincie Gelderland leverde Robbert Wolf een belangrijke bijdrage aan de projectorganisatie. Tevens voorzag hij een conceptversie van dit rapport van commentaar. Het veldwerk werd uitgevoerd door zowel vrijwilligers als medewerkers van Sovon. De begeleiding vanuit Sovon was in handen van Roy

Slaterus. Lara Marx en Dirk Zoetebier (Sovon) hielpen bij het maken van het kaartmateriaal, het digitaliseren van de gegevens en de analyse. Arjan Boele (Sovon) leverde aanvullende gegevens, onder meer over het voorkomen van enkele uilensoorten en Kwartelkoning. John van Betteray (Sovon) verzorgde de opmaak van het rapport. Zij worden allen hartelijk bedankt voor hun bijdragen.

1. Inleiding

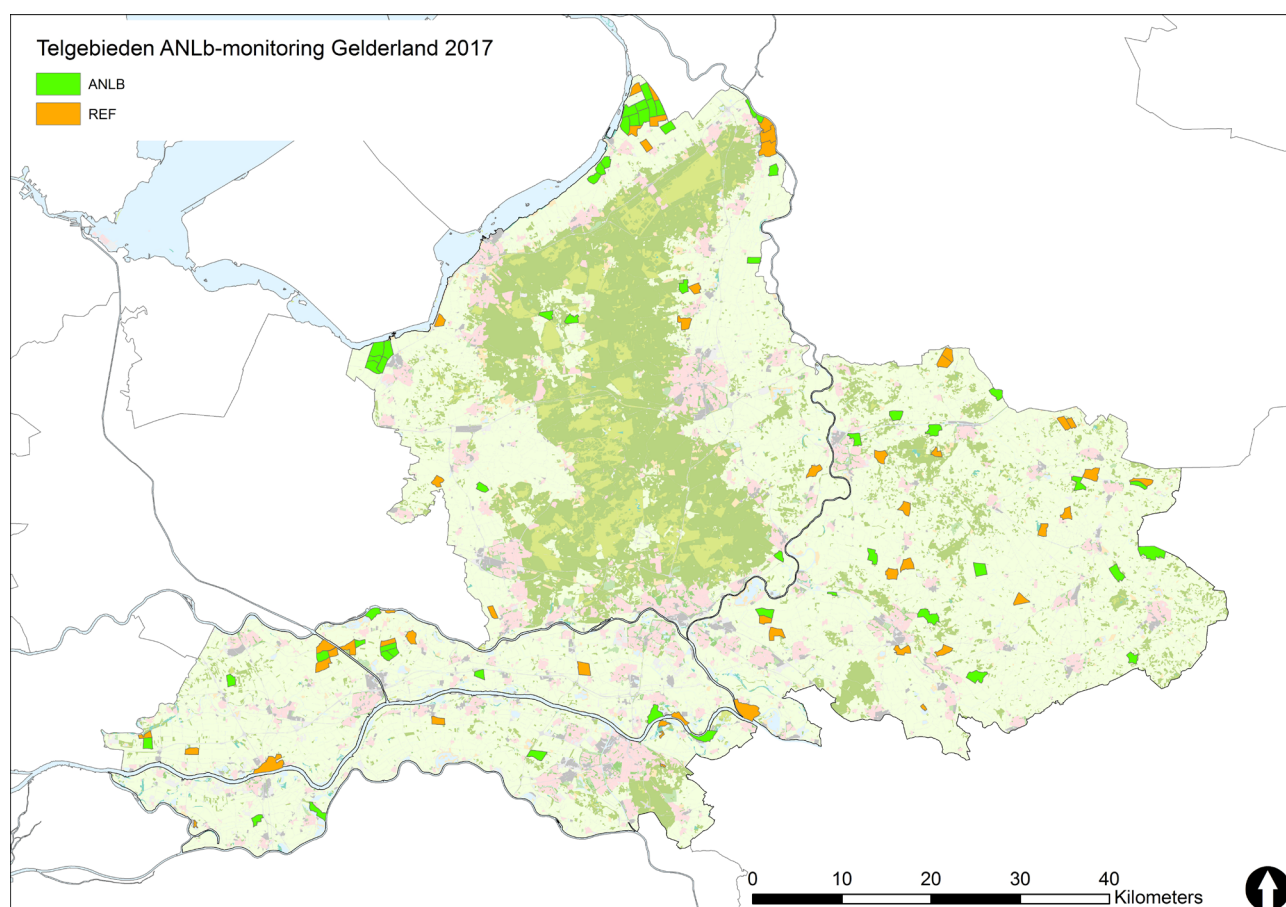
In 2017 zijn voor het tweede jaar op rij in verschillende gebieden in provincie Gelderland broedvogels geïnventariseerd ten behoeve van ANLb-monitoring (Agrarisch Natuur en Landschapsbeheer). In dit rapport worden de resultaten van deze inventarisaties vastgelegd en worden de belangrijkste bevindingen beschreven, met daarbij een focus op de ANLb-doelsoorten. De resultaten over het eerste jaar zijn te vinden in Slaterus (2018).

Twee begrippen waar regelmatig naar wordt verwezen zijn 'beschikt gebied' en 'beleidsmonitoring'. Onder beschikt gebied wordt het gebied verstaan, waarbinnen beheerovereenkomsten zijn afgesloten in het kader van ANLb, waarbij wordt aangenomen dat binnen het beschikt gebied het beheer van invloed zal zijn op het voorkomen en de aantalsontwikkeling van de doelsoorten. Bij beleidsmonitoring gaat het om een vergelijking tussen gebieden met en zonder ANLb. Tegelijk is voor monitoring van belang, dat proefvlakken langdurig gevolgd kunnen worden en dat ze representatief geacht kunnen worden voor een bepaald stratum (wel of niet beheerd).

Daarvoor is van belang dat proefvlakken zo worden gekozen, dat ze op een plek liggen waarvan met zekerheid kan worden gesteld dat ze langere tijd in een van beide strata liggen. Er wordt gestreefd naar een totaal van 60 Gelderse proefvlakken per stratum (tabel 1), te bereiken binnen een termijn van drie jaren. Bij een kleiner aantal proefvlakken zal immers de gevoeligheid van het meetnet voor veel van de doelsoorten onvoldoende zijn voor het doen van uitspraken over de jaarlijkse aantalsverandering binnen Gelderland.

Tabel 1. Streefaantallen proefvlakken in het kader van ANLb-monitoring in Gelderland; ref staat voor proefvlakken in referentiegebieden.

Onderdeel	ANLb	Ref
Bestaande Boerenlandvogelmeetnet Gelderland	35	26
Door vrijwilligers via Sovon (BMP-plots)	12	25
Extra t.b.v. ANLb-meetnet Gelderland	13	9
totaal	60	60

Figuur 1. Ligging en begrenzing van de in 2017 onderzochte ANLb-monitoringsgebieden in Gelderland; ANLb-proefvlakken in groen, referentieproefvlakken in oranje.

In het tweede jaar – 2017 – waarin invulling werd gegeven aan de ANLb-monitoring in Gelderland zoals beschreven in deze rapportage, zijn in totaal 55 ANLb-proefvlakken (totale oppervlakte 7.374 ha) en 51 referentieproefvlakken (6.478 ha) geïnventariseerd (zie tabel 2 en figuren 1 en 2). Ter vergelijking: in 2016 ging het om 45 ANLb-proefvlakken (totale oppervlakte 5.788 ha) en 35 referentieproefvlakken (4.841 ha). De aantallen proefvlakken zijn dus gestegen, maar de streefaantallen van 60 per stratum zijn nog niet gehaald. Bij het bereiken van de streefaantallen spelen twee aspecten een rol:

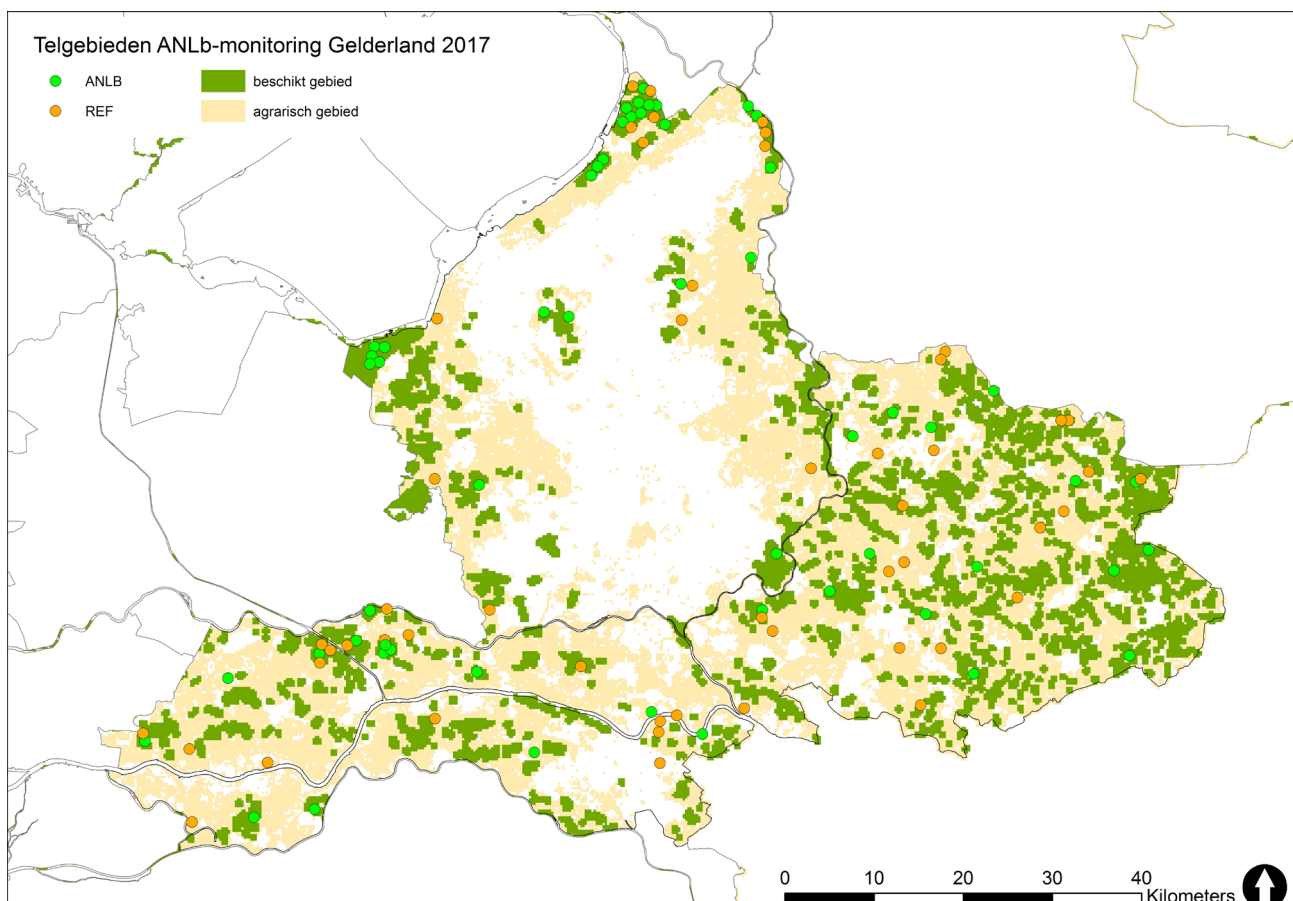
1) Een aantal voor ANLb-monitoring geschikte proefvlakken in het bestaande Boerenlandvogelmeetnet rouleert in een cyclus van drie jaren. Hierdoor zijn niet in elk jaar evenveel ANLb- en referentieproefvlakken in de selectie opgenomen. Bij een herijking van het boerenlandvogelmeetnet is het van belang om in de toekomst jaarlijks voldoende ANLb- en referentieproefvlakken op te

Tabel 2. Gerealiseerde aantallen proefvlakken in het kader van ANLb-monitoring in Gelderland in 2017; ref staat voor proefvlakken in referentiegebieden.

Onderdeel	ANLb	Ref
Bestaande Boerenlandvogelmeetnet Gelderland	39	32
Door vrijwilligers via Sovon (BMP-plots)	3	10
Extra t.b.v. ANLb-meetnet Gelderland	13	9
totaal	55	51

gaan nemen. In het najaar van 2017 is een dergelijke herijking uitgevoerd; vanaf het voorjaar van 2018 speelt dit aspect dus een substantieel kleinere rol (zie ook hoofdstuk 4).

2) Voor een aantal BMP-plots moeten nog vrijwilligers worden geworven. Het betreft onder meer 10 BMP-plots in Gelderland ten behoeve van het landelijke ANLb-meetnet. Binnen een termijn van drie jaren vanaf 2016 zullen de streefaantallen moeten worden gerealiseerd.

Figuur 2. Ligging van de in 2017 onderzochte ANLb-monitoringsgebieden in Gelderland ten opzichte van het beschikt gebied; ANLb-proefvlakken in groen, referentieproefvlakken in oranje.

2. Werkwijze

2.1. Doelstelling

Het doel van de inventarisatie is het verzamelen van informatie over de verspreiding, aantallen, soorten-samenstelling en ontwikkeling van de vogelpopulatie in voor ANLb-monitoring relevante gebieden in Gelderland. Daarbij gaat het er enerzijds om in de tijd veranderingen in aantallen (trends) per soort te kunnen bepalen, en anderzijds om verschillen te kunnen vaststellen tussen ontwikkelingen binnen ANLb-gebieden en referentiegebieden.

2.2. Methode van veldwerk

Bij deze broedvogelinventarisatie is de uitgebreide territoriumkartering toegepast, conform de normen die zijn vastgelegd in de handleiding van het Broedvogel Monitoring Project (Vergeer *et al.* 2016). Het veldwerk is uitgevoerd in de periode tussen eind maart en half juli 2017 en bestond uit ten minste vier bezoeken. Tijdens elke bezoekronde is rekening gehouden met welke soorten in die periode hun seizoenspiek hebben. In alle gebieden werden ten minste de 28 vogelsoorten van de ANLb-lijst onderzocht (zie tabel 3).

Tabel 3. Meetsoorten ANLb Gelderland. (A, R, V: in beschikking collectief Achterhoek, Rivierenland, Veluwe)

Soortnaam	Leefgebied ANLb			Opmerkingen
	Open grasland	Natte dooradering	Droge dooradering	
Braamsluiper			A, V	
Geelgors			A, R, V	
Gele kwikstaart	V			
Graspieper	V			
Grauwe klauwier			A	
Grote Lijster			A, R, V	
Grutto	R, V			
Houtduif			A	
Kerkuil			A, R, V	Aanvullende gegevens uit Nestkaarten- en LSB-project
Kievit	R, V			
Kneu			A, R, V	
Koekoek		A, V		
Kwartelkoning	A, R, V			Aanvullende gegevens uit LSB-project
Patrijs			A, R	
Ransuil			A	Aanvullende gegevens uit Nestkaarten- en LSB-project
Ringmus			A, V	
Roek			A	
Scholekster	R, V			
Slobeend	V	V		
Spotvogel			A, R, V	
Steenuil			A, R, V	Aanvullende gegevens uit Nestkaarten- en LSB-project
Torenavk			A, V	
Tureluur	R, V	A, V		
Veldleeuwerik	V			
Watersnip	V			
Wulp	R, V			
Zomertaling	V	V		
Zomertortel			A, R	

Voor de monitoring van enkele nacht-actieve soorten worden aanvullende gegevens aangewend uit het LSB-project en Nestkaartenproject. Het betreft Kerkuil, Kwartelkoning, Ransuil en Steenuil. Voor een goede vergelijking op het niveau van ANLb- en referentiegebied, is het nodig dat de exacte locaties van de territoria/nesten beschikbaar worden gesteld door de vrijwilligers die deelnemen aan de genoemde projecten. In de veelal grote telgebieden van het LSB vergt dat een extra inspanning. Vaak wordt immers alleen een gebiedstotaal opgegeven.

2.3. Interpretatie en verwerking van gegevens

De waarnemingen zijn tijdens de inventarisatie in het veld ingevoerd op tablet met gebruikmaking van het, speciaal voor vogelinventarisaties ontwikkelde, programma Avimap of in enkele gevallen nog op papieren kaarten ingetekend. Na afloop van de tellingen zijn de gegevens ingevoerd in de online invoermodule, waarmee de waarnemingen automatisch geclusterd worden tot territoria, conform de BMP-richtlijnen. Van elke soort is hierdoor direct een territoriumkaart beschikbaar. Een groot voordeel van de online invoermodule is dat bewerkingen transparant en reproduceerbaar zijn. De werkwijze was verder zo veel mogelijk gelijk aan die in eerdere jaren ten behoeve van de vergelijkbaarheid.

De aantallen territoria per telgebied zijn opgenomen in het Netwerk Ecologische Monitoring, onderdeel BMP-project. Hierdoor zijn de gegevens ook toegankelijk in de Nationale Databank Flora en Fauna (NDFB). De territoriumstippen zijn zowel bij Sovon, de Provincie Gelderland als in de NDFB gearchiiveerd. Per stip zijn jaar, coördinaten, proefvlaknaam, soort en aantal vastgelegd.

2.4. Weer

Het weer is van invloed op de activiteit van vogels en daardoor op de doelmatigheid van het inventariseren. Harde wind, neerslag en lage temperaturen zijn belemmerende factoren. Veel territoriale activiteit neemt ook af bij hoge temperaturen. Daarnaast kunnen weersomstandigheden ook van invloed zijn op de aantallen broedvogels die in een bepaald gebied nestelen en het succes waarmee ze dat doen – denk aan verschillen in voedselbeschikbaarheid tussen natte en droge voorjaren). Daarom wordt hier een korte beschrijving van het weer in het broedseizoen van 2017 gegeven aan de hand van de maandoverzichten van het KNMI. In tabel 4 zijn enkele variabelen samengevat.

Na opnieuw een zachte winter, verliep maart zeer zacht, zonnig en droog. De laatste dagen draaide de wind naar het zuiden en werden de hoogste temperaturen geregistreerd. Op 30 maart werd zelfs een warme dag (20°C of meer) genoteerd. April was vervolgens vrij koud maar wel vrij zonnig en droog. Met Pasen was het bijvoorbeeld kouder dan met Kerst 2016. Het overwegend droge weerbeeld zette zich voort in mei. Halverwege de maand begon de temperatuur fors op te lopen. Op 16 mei werd de eerste zomerse dag (25°C of meer) vastgesteld en een dag later werd het plaatselijk zelfs tropisch warm. Het warme weer had ook in juni de overhand. Uiteindelijk ging deze maand als warmste juni in ruim een eeuw tijd de boeken in. De hoeveelheid neerslag week niet veel af van het langjarige gemiddelde. Juli werd gekenmerkt door wisselvallig zomerweer, waarbij dagen met regen(buien) werden afgewisseld door droge en warme perioden. Met landelijk gemiddeld 110 mm neerslag was het een zeer natte maand.

Tabel 4. Enkele weersvariabelen (gemiddelde temperatuur, aantal zonuren en neerslaghoeveelheid) in de periode maart-juli 2017, op basis van gegevens van het KNMI, station De Bilt. Ref staat voor langjarig gemiddelde 1981-2010.

Maand	Temperatuur (°C)		Zonuren		Neerslag (mm)	
	2017	Ref	2017	Ref	2017	Ref
Maart	8,6	6,2	178	125	54	68
April	8,6	9,2	200	178	25	44
Mei	15,0	13,1	232	213	29	61
Juni	18,0	15,6	231	201	62	68
Juli	17,9	17,9	207	211	110	78

3. Resultaten

In 2017 zijn in totaal 106 proefvlakken in ANLb-monitoringsgebieden in Gelderland geïnventariseerd (55 ANLb- en 51 referentieproefvlakken). In totaal betrof het 13.852 hectare. De namen, nummers en oppervlaktes van deze gebieden zijn opgenomen in bijlage 1; de in totaal 55 proefvlakken die zowel in 2016 als in 2017 zijn geïnventariseerd zijn vet gemarkeerd. In dit hoofdstuk worden de resultaten van de inventarisaties gepresenteerd.

3.1. Resultaten 2017

In de 106 onderzochte gebieden werden in totaal 3.968 territoria vastgesteld van de 28 doelsoorten. De talrijkste soorten waren achtereenvolgens Kievit (1.261 territoria), Grutto (578), Houtduif (575) en Graspieper (322). Van de volgende doelsoorten werden geen territoria vastgesteld: Grauwe Klauwier, Kwartelkoning, Ransuil en Zomertortel. In tabel 5

wordt voor de 28 doelsoorten het aantal territoria en de dichtheid per 100 ha weergegeven, inclusief het onderscheid tussen ANLb-proefvlakken en referentieproefvlakken.

Enige aanvullende informatie over het voorkomen van Kerk- en Steenuil en Kwartelkoning in Gelderland, afkomstig van onder meer werkgroepen gericht op deze soorten, wordt gegeven in de soortbesprekingen in paragraaf 3.2.

3.2. Soortbesprekingen

Hieronder wordt in alfabetische volgorde voor elke onderzochte soort een korte toelichting gegeven van de belangrijkste resultaten van de inventarisatie van 2017. Daarbij wordt per soort eerst kort ingegaan op het landelijke beeld en de situatie in Gelderland. Eventuele verschillen met 2016 worden

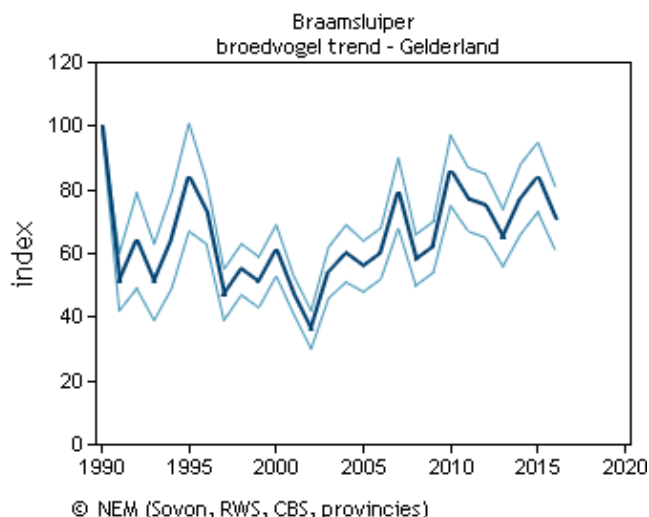
Tabel 5. Aantallen en dichtheden in de in 2017 onderzochte ANLb-telgebieden in Gelderland.

	Alle plots (13852 ha)		ANLb-plots (7374 ha)		REF-plots (6478 ha)	
	terr	terr/100 ha	Terr	terr/100 ha	terr	terr/100 ha
Braamsluiper	32	0,2	9	0,1	23	0,4
Geelgors	26	0,2	20	0,3	6	0,1
Gele Kwikstaart	169	1,2	103	1,4	66	1,0
Graspieper	322	2,3	218	3,0	104	1,6
Grauwe Klauwier	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Grote Lijster	55	0,4	26	0,4	29	0,4
Grutto	578	4,2	466	6,3	112	1,7
Houtduif	575	4,2	283	3,8	292	4,5
Kerkuil	3	0,0	1	0,0	2	0,0
Kievit	1261	9,1	884	12,0	377	5,8
Kneu	161	1,2	101	1,4	61	0,9
Koekoek	31	0,2	13	0,2	18	0,3
Kwartelkoning	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Patrijs	12	0,1	4	0,1	8	0,1
Ransuil	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Ringmus	43	0,3	23	0,3	20	0,3
Roek	27	0,2	11	0,1	16	0,2
Scholekster	113	0,8	66	0,9	47	0,7
Slobeend	44	0,3	37	0,5	7	0,1
Spotvogel	46	0,3	19	0,3	27	0,4
Steenuil	7	0,1	3	0,0	4	0,1
Torenavalk	10	0,1	1	0,0	9	0,1
Tureluur	288	2,1	238	3,2	50	0,8
Veldleeuwerik	99	0,7	86	1,2	13	0,2
Watersnip	2	0,0	1	0,0	1	0,0
Wulp	56	0,4	31	0,4	25	0,4
Zomertaling	7	0,1	4	0,1	3	0,0
Zomertortel	0	0,0	0	0,0	0	0,0

waar mogelijk kort aangestipt. Daarbij moet worden opgemerkt dat niet alle proefvlakken in beide jaren zijn geïnventariseerd (zie bijlage 1). Voor sommige soorten worden ter illustratie trendgrafieken (tot en met 2016) getoond voor Gelderland of Nederland, afkomstig uit het Meetnet Broedvogels, onderdeel van Netwerk Ecologische Monitoring; trendgrafieken van alle soorten zijn te vinden op www.sovon.nl/nl/ soortinformatie.

Braamsluiper (32 territoria - 9 ANLb, 23 Ref)

Braamsluiers zijn het talrijkst in duingebieden met doornstruwelen en kleinschalig boerenland met veel heggen op kleigronden. Aaneengesloten bosgebieden worden gemeden. In stedelijk gebied bewoont de soort (schaars) parken en tuinen. In de lage delen van het land wist de Braamsluiper sinds ca. 1975 te profiteren van toegenomen beplanting in voorheen open gebied. Op de hoge gronden, daarentegen, ging broedgelegenheid verloren bij onder andere ruilverkavelingen. De soort trekt in zuidoostelijke richting weg en heeft mogelijk te lijden onder catastrofale droogtes in Oost-Afrika. In Gelderland schommelt het aantal broedparen sinds 1990 enigszins (zie figuur 3). Met in totaal 32 territoria was de soort, net als in 2016, matig vertegenwoordigd in de ANLb-monitoringsgebieden. In bijna alle gevallen ging het om minder dan 3 territoria per proefvlak; duidelijke concentraties ontbraken. Opvallend is dat de referentieproefvlakken opnieuw beter scoorden dan de ANLb-proefvlakken.

Figuur 3. Trend van de Braamsluiper als broedvogel in Gelderland.

Geelgors (26 territoria - 20 ANLb, 6 Ref)

Geelgorzen broeden tegenwoordig vrijwel uitsluitend op de hoge zandgronden. Ze bewonen hier heide met opslag, bosranden en jonge aanplant, naast kleinschalig boerenland met veel akkers. De

verspreiding kromp sinds ongeveer 1975 in oostelijke richting in. De soort is inmiddels verdwenen uit West-Nederland, waar hij lokaal nog een algemene broedvogel was tot halverwege de twintigste eeuw. Ook in Midden-Nederland en delen van de zandgronden namen de aantallen aanvankelijk af. Meer recent neemt de Geelgors echter (sterk) toe in het noordoosten van het land. In Gelderland is de soort relatief goed vertegenwoordigd, behalve in het rivierengebied. Wat opvalt is dat in 2017 aanzienlijk meer Geelgorzen voorkwamen in de ANLb-proefvlakken dan in de referentieproefvlakken. Dit weerspiegelt hoogstwaarschijnlijk de kleinschaligheid van het boerenland en de aanwezigheid van heggen, houtwallen, etc. Vooral in de Achterhoek bevonden zich relatief veel territoria, met bijvoorbeeld 4 in proefvlak 8326 Stortelersbosch. Ook in de steekproef van 2016 kwam dit verschil tussen ANLb- en referentieproefvlakken naar voren.

Gele kwikstaart (169 territoria - 103 ANLb, 66 Ref)

De Gele Kwikstaart is tegenwoordig vooral een akkervogel. Hij bereikt de hoogste dichtheden in open akkerland op kleigronden, met name in Noord- en Zuidwest-Nederland en hier en daar in het rivierengebied en Flevoland. De soort is grotendeels verdwenen uit de graslanden, die tot enkele tientallen jaren geleden de favoriete broedbiotoop vormden. Het voorkomen aldaar blijft nagenoeg beperkt tot gebieden met een aangepast beheer. De landelijke aantallen vertonen opmerkelijke schommelingen die deels te maken hebben met de neerslaghoeveelheden in de Sahel, het overwinteringsgebied. Op de langere termijn is onduidelijk in hoeverre de sterke afname in graslanden is gecompenseerd door toename op bouwland. De aantallen in Gelderland sinds 1990 vertonen jaarlijkse schommelingen, al is er over het geheel genomen sprake van een afname. In de ANLb-monitoringsgebieden was de soort in 2017 tamelijk goed vertegenwoordigd. Proefvlakken met meer dan 5 territoria waren niet zeldzaam. De dichtheden in de ANLb- en referentieproefvlakken ontlepen elkaar niet veel.

Graspieper (322 territoria - 218 ANLb, 104 Ref)

Graspiepers in boerenland broeden vooral in gebieden met een hoog aandeel bouwland en een grote lengte aan dijken en slootranden; hoge dichtheden in graslandgebieden komen tegenwoordig alleen nog voor bij wat extensiever grondgebruik. Ze nestelen ook in open heide- en duingebieden, op kwelders/schorren en in stedelijk gebied soms op braakliggende gronden. De verspreiding nam sinds 1975 duidelijk af in kleinschalige en verstedelijkte landschappen. De landelijke aantallen schommelen, met inzinkingen na winters die tot diep in de Zuidwest-

Europese overwinteringsgebieden doordringen. In Gelderland is de stand tamelijk stabiel. In de ANLb-monitoringsgebieden was de soort in 2017 tamelijk goed vertegenwoordigd, met in totaal 322 territoria, waaronder 27 in 3520 Gendtse Veer (Ref), 21 in 3522 Ambtswaard Bommel (ANLb) en 17 in 3830 Maurikse Waard (ANLb). Gemiddeld genomen was de dichtheid hoger in de ANLb- dan in de referentieproefvlakken, namelijk 3,0 territoria per 100 hectare tegenover 1,6.

Grauwe klauwier (0 territoria)

Het merendeel van de ca. 500 paren Grauwe Klauwier in Nederland broedt in structuurrijke heide- en veengebieden en in kleinschalig agrarisch landschap. De verspreiding kent zwaartepunten in Drenthe, delen van de Veluwe en Zuid-Limburg. In de eerste helft van de twintigste eeuw kwam de soort veel wijder verspreid voor dan tegenwoordig, ondanks enig recent herstel. De Nederlandse broedpopulatie telde begin twintigste eeuw mogelijk enkele duizenden paren, maar nam na 1950 scherp af naar een dieptepunt van rond 100 paren in 1985, die voor een groot deel in één reservaat in Drenthe voorkwamen. De afname is het gevolg van een enorme verarming van het insectenleven (voedsel) in zowel natuurgebieden als agrarische landschappen, verergerd door het verdwijnen van kleine landschapselementen. Het recente beperkte herstel naar enkele honderden paren houdt verband met lokaal gunstig terreinbeheer maar is ook onderdeel van een internationaal proces. In Gelderland is het echter nog steeds een zeldzame broedvogel. Hij komt met name voor op heidevelden en hoogvenen op de Veluwe en in de Achterhoek. Net als in 2016 werden in geen van de Gelderse ANLb-monitoringsgebieden territoria van Grauwe Klauwier vastgesteld.

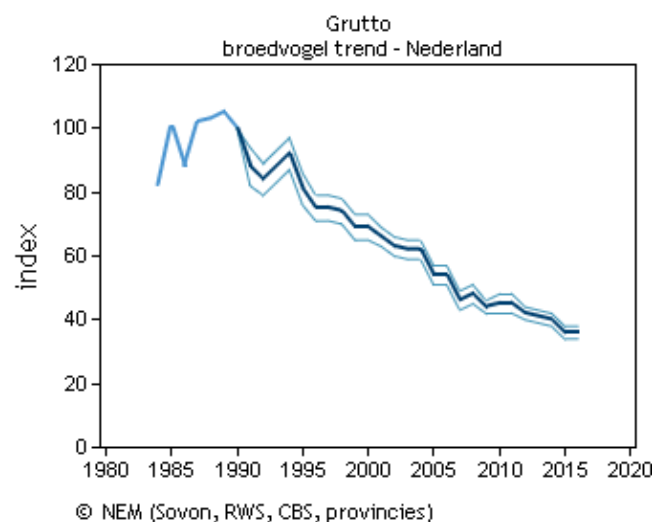
Grote Lijster (55 territoria - 26 ANLb, 29 Ref)

Grote Lijsters ontbreken alleen in grote open en bijna boomloze gebieden in West- en Noord-Nederland, en zijn schaars in stedelijk gebied. De kleinschalige landschappen en bosrijke delen van de hogere zandgronden zijn het dichtst bezet. Rond 1930 was de Grote Lijster alleen in enkele delen van het land een (schaarse) broedvogel. De vestiging en uitbreiding elders hielden ruim een halve eeuw aan. Inzinkingen in de stand traden op na winters waarbij strenge vorst tot diep in Zuidwest-Europa doordrong. Sinds ongeveer 1995 nemen de landelijke aantallen gestaag af. Onlangs is de soort zelfs geplaatst op de Rode Lijst (van Kleunen et al. 2017). Het verlies van voedselgebieden zal daarbij meespelen: op de hoge gronden zijn vele graslanden verdroogd of omgezet in maïs. Ook in Gelderland is er sprake van een lichte afname sinds 1990. Met 55 territoria in de ANLb-monitoringsgebieden in 2017 was

de soort een tamelijk schaarse verschijning. In de meeste proefvlakken waar hij werd vastgesteld, ging het om 1 of slechts enkele territoria. De dichtheden in ANLb- en referentieproefvlakken ontliepen elkaar nauwelijks en weken ook weinig af van de totalen uit 2016.

Grutto (578 territoria - 466 ANLb, 112 Ref)

De Grutto broedt in open graslanden in het lage deel van Nederland. De hoogste dichtheden komen voor op vochtige tot natte klei- en veengronden, met concentraties in Friesland, de Kop van Overijssel, Noord-Holland benoorden het Noordzeekanaal en het Groene Hart. Op de hoge gronden is de soort schaars, langs de Grote Rivieren alleen plaatselijk vrij talrijk. Rond 1975 waren er in Nederland nog 120.000 broedparen, ondanks enige afname. Deze afname heeft doorgezet, waarbij Hoog-Nederland nagenoeg ontruimd werd en de soort in grote delen van Laag-Nederland alleen in gebieden met een beheersovereenkomst floreert. Hoewel ook andere factoren meespelen, blijken ontwikkelingen in de agrarische sector funest voor Grutto's, met ontwatering en vroeg maaien als belangrijke factoren. Daarmee heeft de Nederlandse broedpopulatie, die binnen Europa de grootste is, sterk aan belang ingeboet (zie figuur 4). Met in totaal 578 territoria binnen Gelderse ANLb-monitoringsgebieden in 2017 behoorde de Grutto wel tot de talrijkste van de doelsoorten. Het verschil in voorkomen tussen de ANLb- en de referentieproefvlakken was groot. In de eerstgenoemde gebieden bedroeg de gemiddelde dichtheid 6,3 territoria per 100 hectare en in de laatstgenoemde slechts 1,7. Binnen de steekproef van 2016 ging het om respectievelijk 6,2 en 0,6 territoria per 100 hectare. De wat hogere dichtheid binnen de referentieproefvlakken in 2017 komt op het conto

Figuur 4. Trend van de Grutto als broedvogel in Nederland.

van enkele proefvlakken met relatief hoge aantallen, bijvoorbeeld 17 in 5891 Ingense Veld Noord. Ook binnen de ANLb-proefvlakken zijn er duidelijke uitschieters. Zo is bijna de helft van de territoria afkomstig van drie proefvlakken in Arkemheen. Het zijn de typische weidevogelgebieden waar de soort goed vertegenwoordigd is.

Houtduif (575 territoria - 283 ANLb, 292 Ref)

Houtduiven ontbreken alleen in de meest boomloze landschappen. De dichtheden zijn het hoogst in kleinschalig agrarisch cultuurland en stedelijk gebied. In grote bosgebieden is de Houtduif vaak schaars. Sinds ongeveer 1975 namen de aantallen in bossen en soms ook cultuurland op de zandgronden af. Vermindering van voedselaanbod, onder andere door de omschakeling van graanteelt op maïsbouw, was de vermoedelijk belangrijkste factor. Tegelijkertijd namen de aantallen in stedelijk gebied sterk toe. De soort is hier tegenwoordig een van de talrijkste broedvogels. Hij is de Turkse Tortel, die stedelijk gebied eerder koloniseerde, in veel gebieden voorbijgestreefd. Met in totaal 575 territoria verspreid over de Gelderse ANLb-monitoringsgebieden in 2017 behoorde de Houtduif tot de talrijkste van de doelsoorten. Proefvlakken met meer dan 15 territoria waren geen uitzondering. Alleen in de meest open gebieden ontbrak de soort als broedvogel. De gemiddelde dichtheid bedroeg 3,8 territoria per 100 hectare in ANLb- en 4,5 in referentieproefvlakken.

Kerkuil (3 territoria - 1 ANLb, 2 Ref)

Kerkuilen broeden in het hele land in agrarisch gebied, incidenteel ook in steden. De dichtheden zijn het hoogst in delen van Noordoost- en Oost-Nederland en het laagst in de Randstad. De jaarlijkse aantallen variëren enorm als gevolg van fluctuaties in het voedselaanbod - vooral Veldmuizen - en sterfte; deze kan groot zijn in sneeuwrijke winters maar ook bij aanhoudend koud, winderig en nat weer. De landelijke stand klapte begin jaren zestig in als gevolg van de strengste winter van de twintigste eeuw. Herstel werd vooralsnog gefnuikt door intensivering van agrarisch grondgebruik en het verdwijnen van nestgelegenheid. Intensieve nestbescherming en series van zachte winters brachten de stand terug op het oorspronkelijke peil. Rond 2010 nestelden er in daljaren ten minste 1500 paren en in topjaren rond 3000. In slechts 3 van de Gelderse ANLb-monitoringsgebieden werd in 2017 tijdens de reguliere ANLb-inventarieringen een territorium vastgesteld. De Kerkuilenwerkgroep Nederland registreerde echter de volgende aantallen territoria in 2017: 192 op de Veluwe, 152 in Achterhoek-Liemers, 135 in Achterhoek-Noord, 109 in Utrecht & Betuwe-West (deels in Gelderland) en 49 in Betuwe-Oost. Het totaal voor deze gebieden samen (637 territoria)

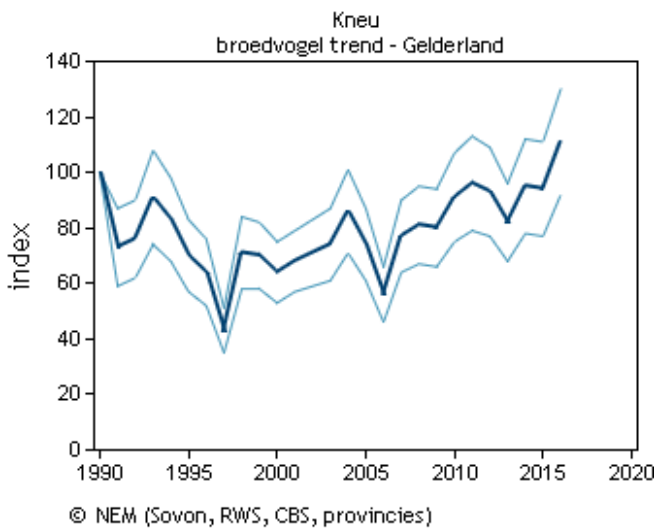
was exact gelijk aan dat van 2016, maar de onderlinge verdeling verschilde iets; vooral op de Veluwe namen de aantallen toe, maar in Achterhoek-Liemers was sprake van enige afname. Relatief veel van de gegevens betreffen totaalaantallen voor omvangrijke telgebieden. Om nadere analyses mogelijk te maken – bijvoorbeeld hoeveel territoria er in ANLb- en referentiegebieden liggen – zijn detailgegevens nodig. Vrijwilligers worden dan ook opgeroepen om de territoria nauwkeurig in te tekenen en door te geven.

Kievit (1261 territoria - 884 ANLb, 377 Ref)

De Kievit ontbreekt alleen in zwaar beboste gebieden en stedelijke bebouwing. Hij bereikt de hoogste dichtheden in Laag-Nederland in vochtige open graslanden en in Hoog-Nederland in boerenland met een afwisseling van maïsland en gras. Lange tijd wist de Kievit zich aan te passen aan veranderingen in de landbouw. Daardoor breidde hij zijn broedgebied in de eerste helft van de twintigste eeuw uit over delen van Hoog-Nederland. Vanaf ongeveer 1990 nemen de aantallen af in het hele land. De steeds intensievere bedrijfsvoering in agrarisch cultuurland is de hoofdoorzaak, met verlies aan broedgebieden door stadsuitbreiding, nestpredatie en andere factoren als nevenoorzaken. Ook in Gelderland staat de soort sterk onder druk staat, al bleven de aantallen de laatste vier jaren ongeveer gelijk. Met in totaal 1.261 territoria verspreid over de Gelderse ANLb-monitoringsgebieden in 2017 was de Kievit de talrijkste van de doelsoorten. Het verschil in voorkomen tussen de ANLb- en de referentieproefvlakken was behoorlijk groot. In de eerstgenoemde gebieden bedroeg de gemiddelde dichtheid 12,0 territoria per 100 hectare en in de laatstgenoemde 5,8. Ter vergelijking: in de steekproef van 2016 ging het om respectievelijk 13,3 en 4,9 territoria per 100 hectare. Het hoge gemiddelde voor de ANLb-proefvlakken is – net als bij Grutto – in belangrijke mate te danken aan enkele rijke weidevogelgebieden zoals in Arkemheen. Wel heeft de Kievit een veel ruimere verspreiding dan de Grutto. Hij komt bijvoorbeeld ook veelvuldig op akkerland voor, terwijl de Grutto veel sterker gebonden is aan grasland.

Kneu (162 territoria - 101 ANLb, 61 Ref)

Kneuen komen in grote delen van het land voor, maar zijn het talrijkst in gebieden met veel bouwland en kruidenvegetaties in Noord-Nederland, Flevoland en Zeeland. Aaneengesloten bos wordt gemedend. Het voorkomen in stedelijk gebied is doorgaans schaars en voorbehouden aan nieuwbouwwijken met veel groen. De landelijke verspreiding veranderde weinig sinds 1975. De aantallen kelderden echter. Efficiëntere landbouwmethoden zorgden voor voedselgebrek en verminderde nestgelegenheid. In Gelderland bleef de Kneu als broedvogel echter ver-

Figuur 5. Trend van de Kneus als broedvogel in Gelderland.

rassend stabiel. In de ANLb-monitoringsgebieden was de soort in 2017 redelijk goed vertegenwoordigd, met in totaal 162 territoria. In tegenstelling tot in de steekproef van 2016, scoorden de ANLb-proefvlakken nu beter dan de referentieproefvlakken, al was het verschil in gemiddelde dichtheid niet groot.

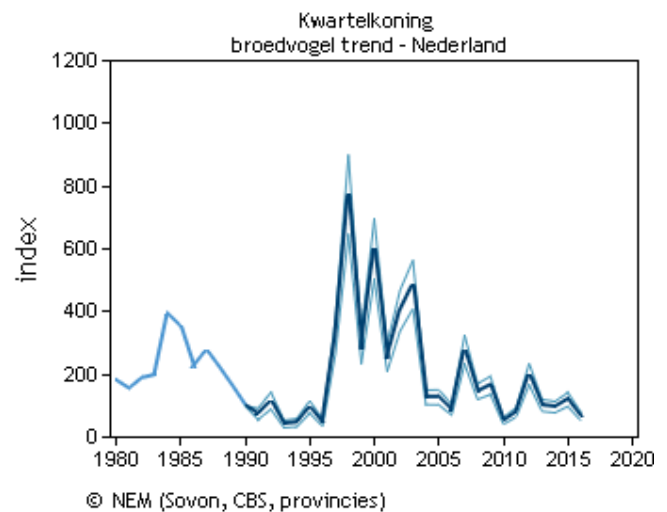
Koekoek (31 territoria - 13 ANLb, 18 Ref)

De Koekoek is wijd verbreid in Nederland, maar is nergens talrijk. Hij bereikt de hoogste dichtheden in moerasgebieden en hier en daar in kleinschalig agrarisch cultuurlandschap. De dichtheid hangt af van het aanbod aan waardvogels. Ieder wijfje specialiseert zich immers op een enkele waardvogelsoort, al legt ze soms ook eieren bij andere soorten. Tegenwoordig vormen Kleine Karekiet, Heggenmus, Graspieper, Witte en Gele Kwikstaart de belangrijkste waardvogels. De stand nam sinds 1985 (en vermoedelijk eerder) flink af. Afname van veel waardvogelsoorten en van voedsel (vooral rupsen) spelen daarbij een hoofdrol. In de ANLb-monitoringsgebieden was de soort in 2017 een schaarse verschijning, met in totaal 31 territoria. In de meeste gevallen ging het om 1 of 2 territoria per proefvlak; uitschieters waren er nauwelijks.

Kwartelkoning (0 territoria)

In heel Nederland was 2017 een slecht jaar voor de Kwartelkoning; minder dan 50 territoria werden opgetekend. De soort nestelt meestal in extensief gebruikt hooiland langs rivieren en in beekdalen, vooral in Groningen echter ook in akkerland. Hij was ooit een bekende broedvogel in grote delen van het land, maar bleek niet opgewassen tegen de moderne landbouw. De huidige in grasland nestelende Kwartelkoningen concentreren zich dan ook vooral

in natuurterreinen, en krijgen doorgaans alleen een kans op succesvol broeden bij afspraken over later maaien. In akkers hebben vooral vestigingen in wintertrawe kans op succes. De jaarlijks vastgestelde aantallen variëren enorm (zie figuur 6). Ringterugmeldingen suggereren dat een deel van de vogels ook in volgende jaren naar ons land terugkeert, maar de grote fluctuaties lijken vooral gevolg van grootschalige influxen. Die kunnen ontstaan vanwege gunstige omstandigheden bij ons (natte jaren met verlate maaidata), slechte omstandigheden elders (overstromingen), of vallen samen met jaren met een hoog populatieniveau. De opleving vanaf 1997 wordt toegeschreven aan een toename van de populatie als geheel, veroorzaakt door het op grote schaal beschikbaar komen van tijdelijke habitat na de politieke en landbouwkundige omwentelingen in Oost-Europa. Gezien de afname van piekaantallen bij ons en in omringende landen lijken die hoogtijdagen voorbij. In Gelderland komt de soort vooral voor langs de rivieren, maar de laatste jaren stellen de aantallen weinig voor. In 2017 werden er maar 2 territoria vastgesteld (tegenover 6 in 2016), maar niet één daarvan bevond zich in de Gelderse ANLb-monitoringsgebieden.

Figuur 6. Trend van de Kwartelkoning als broedvogel in Nederland.

Patrijs (12 territoria - 4 ANLb, 8 Ref)

Patrijzen zijn gebonden aan halfopen tot open boerenland, met een voorkeur voor akkers. Op de zand- en kleigronden van Zuid-Nederland komt deze soort nog betrekkelijk ruim verspreid voor. De dichtheden per vierkante kilometer zijn er echter gewoonlijk laag. De verspreiding in het noorden van het land is nogal verbrokkeld en de dichtheden zijn er nog lager. Rond 1975 was de Patrijs nog een talrijke broedvogel in het grootste deel van het land, hoewel er al sprake was van afname. Sindsdien is 90% van het aantal

verdwenen en zijn grote delen van vooral Midden- en Noordoost-Nederland verlaten. Gelderland vormt wat dat betreft geen uitzondering. De afname, die in heel West-Europa plaatsvindt, valt samen met intensivering van de landbouw. Schaalvergroting, veranderde gewaskeuze, gebruik van bestrijdingsmiddelen en andere factoren beroofden de Patrijzen van broedplekken, schuilplaatsen en voedsel. In de Gelderse ANLb-monitoringsgebieden was de soort in 2017 een zeldzaamheid, met in totaal 12 territoria verdeeld over 10 proefvlakken. Net als in de steekproef van 2016 scoorden de referentieproefvlakken iets beter dan de ANLb-proefvlakken.

Ransuil (0 territoria)

Ransuilen broeden in allerlei landschappen maar mijden grote bossen, boomloze gebieden en steden. De dichtheden zijn vrijwel overal laag, hoewel de aanwezigheid lastig vast te stellen is. De stand is sterk afgenomen sinds ongeveer 1985, ook in Gelderland. De soort verdween uit de grote bossen op de zandgronden, waar hij voorheen een normale broedvogel was. Hierbij speelt intensieve predatie op jonge en oude Ransuilen door Haviken een belangrijke rol. Bovendien wordt het agrarisch cultuurlandschap dermate intensief benut dat florerende (veld) muizenpopulaties een uitzondering worden, een uitzonderlijk jaar daargelaten. Lokaal werd nestgelegenheid schaars door afnemende aantallen Zwarte Kraaien en Eksters (nestleveranciers). Wellicht kan het aanbieden van kunstnesten enige compensatie bieden op plaatsen waar nestgelegenheid is verdwenen (brabantslandschap.nl/actueel/nieuws/ransuilen-bezetten-nieuwe-kunstnesten/). In geen van de in 2017 onderzochte Gelderse ANLb- en referentieproefvlakken werden Ransuilen waargenomen. Relatief veel van de gegevens, die via andere projecten binnenkomen en gebruikt worden voor onder meer trendberekeningen, betreffen totaalaantallen voor (omvangrijke) telgebieden. Om nadere analyses mogelijk te maken – bijvoorbeeld hoeveel territoria er in ANLb- en referentiegebieden liggen – zijn detailgegevens nodig. Vrijwilligers worden dan ook opgeroepen om de territoria nauwkeurig in te tekenen en door te geven.

Ringmus (43 territoria - 23 ANLb, 20 Ref)

Ringmussen broeden vooral in kleinschalig boerenland met relatief veel bouwland. Ze mijden grote bossen en zeer open gebied, en bewonen in steden alleen de randen. De verspreiding kende de afgelopen tientallen jaren zowel uitbreiding (drooggelegde IJsselmeerpolders) als inkrimping (vooral West-Nederland). De aantallen namen in de jaren zestig en zeventig in sommige biotopen toe (duinen, bos), maar kenden sindsdien in heel Nederland een sterke afname. Deze wordt grotendeels veroorzaakt door

efficiëntere bedrijfsvoering in de landbouw, leidend tot voedselgebrek en krapte aan nestgelegenheid. Ook in Gelderland is sinds 1990, en in het bijzonder sinds 2008, sprake van een afname. In de Gelderse ANLb-monitoringsgebieden was de soort in 2017 een schaarse verschijning, met in totaal 43 territoria, vergelijkbaar met het beeld uit 2016. In de meeste gevallen ging het om 1 tot 3 territoria per proefvlak; uitschieters waren er nauwelijks. De gemiddelde dichtheid was vrijwel gelijk in ANLb- en referentieproefvlakken (in de steekproef van 2016 was de soort beter vertegenwoordigd in de ANLb-proefvlakken)

Roek (27 territoria - 11 ANLb, 16 Ref)

Door vervolging en onopzettelijke vergiftiging (landbouwbestrijdingsmiddelen) was de Nederlandse stand rond 1970 op een dieptepunt, maar herstelde zich in de periode daarna. Vanaf ongeveer 2000 nemen de aantallen licht af, deels als gevolg van verstoring in verband met overlast en vermeende schade. Hierdoor neigen voorheen grote kolonies ertoe zich over meerdere locaties te verspreiden. De bijna 900 kolonies in heel Nederland bestaan meestal uit enkele tientallen tot een honderdtal nesten, de grootste tellen rond 1000 nesten. Zo'n 80% van de Roeken broedt in Gelderland, Drenthe, Overijssel, Noord-Brabant en Friesland. In de Gelderse ANLb-monitoringsgebieden werden in 2017 4 kolonies aangetroffen, goed voor in totaal 27 nesten. Een groter aantal gebieden wordt echter wel door de soort bezocht om te foerageren (er zijn meerdere kolonies net buiten de grenzen van het onderzoeksgebied).

Scholekster (113 territoria - 66 ANLb, 47 Ref)

Scholeksters broeden in natuurgebieden, boerenland en bebouwing en ontbreken alleen in bosrijke streken en kleinschalig cultuurlandschap. De verreweg hoogste dichtheden zijn te vinden in het westen en noorden van het land, vooral op kwelders maar meer regionaal ook in open polders met een afwisseling van gras- en bouwland. De Scholekster breidde zijn broedgebied in de twintigste eeuw sterk uit richting het binnenland. Sinds ongeveer 1985 nemen de aantallen sterk af. De oorzaken daarvoor liggen zowel in de broedtijd als de winter. Broedvogels brengen vooral in het intensief gebruikte boerenland te weinig jongen groot, terwijl overwinteraars kampen met voedselgebrek. Ook de Gelderse populatie staat onder druk; sinds 1990 nemen de aantallen gestaag af. In de ANLb-monitoringsgebieden was de soort in 2017 desondanks betrekkelijk goed vertegenwoordigd, met in totaal 113 territoria. De ANLb-proefvlakken herbergden gemiddeld iets hogere dichtheden dan de referentieproefvlakken, maar de verschillen waren minder uitgesproken dan bij bijvoorbeeld de Kievit. Vergeleken met 2016 waren de aantallen in referentieproefvlakken zelfs iets hoger.

Het voorkomen van de Scholekster kent ook minder duidelijke clusters; meer dan 5 territoria per proefvlak waren al uitzonderlijk.

Slobeend (44 territoria - 37 ANLb, 7 Ref)

De Slobeend is een karakteristieke broedvogel van vochtige graslanden in het lage deel van het land inclusief het rivierengebied. De hoogste dichtheden zijn te vinden in de veenweidegebieden. Op de hoge gronden is hij veel schaarser. Lange tijd leek de Slobeend zich goed te kunnen handhaven in het Nederlandse landschap, enige afname in bijvoorbeeld de duinen (door verdroging) ten spijt. Sinds ongeveer 1990 nemen de landelijke aantallen echter af en is deze eend vooral op de hoge gronden op veel plaatsen verdwenen. De afname zal op zijn minst deels een gevolg zijn van verlaging van waterpeilen en andere veranderingen in het steeds intensiever gebruikte boerenland. Met in totaal 44 territoria verspreid over de Gelderse ANLb-monitoringsgebieden in 2017 was de Slobeend tamelijk schaars. Het verschil in voorkomen tussen de ANLb- en de referentieproefvlakken is behoorlijk groot, al komt dit vooral dankzij enkele weidevogelrijke proefvlakken zoals in Arkemheen. De steekproef van 2016 liet eenzelfde beeld zien.

Spotvogel (46 territoria - 19 ANLb, 27 Ref)

De Spotvogel broedt door het hele land, met een voorkeur voor klei- en veengronden. In tegenstelling tot de meeste zangers wordt open boerenland met erfbeplanting en singels geprefereerd boven bosgebieden. Jonge aanplant (loofbos) kan echter tijdelijk dicht bezet zijn, ook in stedelijk gebied (parken in aanleg). De landelijke aantallen nemen sinds ten minste 1975 af. Dit vormt onderdeel van een proces dat heel West-Europa beslaat. Het wijst op noordwaartse verschuiving van broedgebied, mogelijk door klimatologische oorzaken. De Gelderse populatie is sinds 2000 echter betrekkelijk stabiel. In de ANLb-monitoringsgebieden werden in 2017 in totaal 46 territoria vastgesteld, zonder noemenswaardige verschillen tussen de ANLb- en referentieproefvlakken.

Steenuil (7 territoria - 3 ANLb, 4 Ref)

De verspreiding is in hoofdzaak beperkt tot het kleinschalige cultuurlandschap van Oost-, Zuid- en Midden-Nederland. De hoogste dichtheden komen voor in delen van het rivierengebied en het oosten van Gelderland. In het westen en noorden van het land is de Steenuil tussen 1975 en 2000 op veel locaties verdwenen. Elders zijn de aantallen in dezelfde periode afgenomen. Sindsdien nemen ze in het rivierengebied verder af, zijn ze op de zeelei stabiel en herstellen ze licht op de zandgronden. De afname houdt verband met vermindering van nestgelegen-

heid (knotwilgen, schuurtjes) en voedsel (door intensivering van het agrarisch grondgebruik). Na koudere en sneeuwrijke winters zakten de aantallen soms tijdelijk in, soms ook niet. Steenuilen zijn bijzonder plaatstrouw. Zelfs jonge vogels vertonen weinig neigingen om zich meer dan enkele tientallen kilometers te verplaatsen. In 7 van de Gelderse ANLb-monitoringsgebieden werd in 2017 tijdens de reguliere ANLb-inventarisaties een territorium vastgesteld. Relatief veel van de verspreidingsgegevens die via andere projecten binnenkomen en gebruikt worden voor onder meer trendberekeningen zijn afkomstig uit omvangrijke telgebieden. Om nadere analyses mogelijk te maken – bijvoorbeeld hoeveel territoria er in ANLb- en referentiegebieden liggen – zijn detailgegevens nodig. Vrijwilligers worden dan ook opgeroepen om de territoria nauwkeurig in te tekenen en door te geven.

Torenvalk (10 territoria - 1 ANLb, 9 Ref)

De Torenvalk broedt in het hele land, met een voorkeur voor open landschappen, soms ook in bebouwd gebied. Het broeden in bosranden, enkele tientallen jaren geleden nog heel gewoon, komt vrijwel niet meer voor. Veel paren nestelen in speciaal voor de soort gemaakte nestkasten. Lange tijd was de Torenvalk de talrijkste in Nederland broedende roofvogel, maar tegenwoordig bezet de Buizerd die positie. De landelijke aantallen namen af rond 1960 door gebruik van landbouwgif maar herstelden daarna. Sinds ongeveer 1990 nemen ze voortdurend af, met kleine tijdelijke oplevingen in veldmuisrijke jaren. Onlangs is de soort zelfs geplaatst op de Rode Lijst (van Kleunen et al. 2017). Steeds intensiever grondgebruik maakt grote delen van het boerenland ongeschikt voor Torenvalken: er is onvoldoende voedsel. Ook de Gelderse populatie staat onder druk. In slechts 10 van de Gelderse ANLb-monitoringsgebieden werd in 2017 een territorium vastgesteld. Maar liefst 9 daarvan betroffen referentieproefvlakken.

Tureluur (288 territoria - 238 ANLb, 50 Ref)

Tureluurs broeden vrijwel uitsluitend in de lage delen van het land, met de nadruk op kwelders en schorren in Wadden- en Deltagebied, naast natte open graslanden op venige bodem of klei. Het altijd al spaarzame voorkomen op de hogere gronden is sinds ongeveer 1975 gaandeweg uitgedoofd. De landelijke aantallen namen af vanaf 1970 maar bleven vanaf ongeveer 1985 min of meer stabiel, ondanks verdere intensivering van het agrarisch landgebruik. Ook in Gelderland zijn de aantallen de laatste decennia gedaald. Met in totaal 288 territoria verspreid over de Gelderse ANLb-monitoringsgebieden in 2017 behoorde de Tureluur nog wel tot de talrijkere doelsoorten. Het verschil in voorkomen tussen de

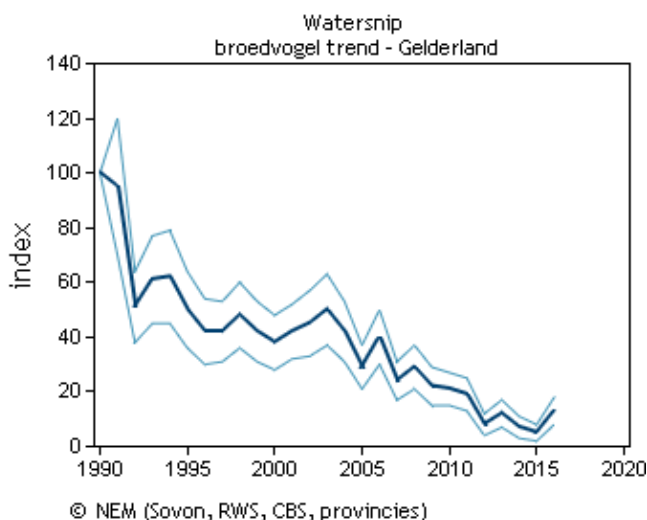
ANLb- en de referentieproefvlakken was vrij groot. In de eerstgenoemde gebieden bedroeg de gemiddelde dichtheid 3,2 territoria per 100 ha en in de laatstgenoemde 0,8. Het hoge gemiddelde voor de ANLb-proefvlakken komt voor een belangrijk deel op het conto van enkele weidevogelrijke gebieden zoals in Arkemheen. Dit alles sluit goed aan op de bevindingen uit 2016.

Veldleeuwerik (99 territoria - 86 ANLb, 13 Ref)

De Veldleeuwerik was rond 1975 nog een volstrekt normale broedvogel van het boerenland. Het was een van de talrijkste en meest verspreide broedvogels van Nederland. Sindsdien ging het hard bergafwaarts en de huidige populatie is maar een schim van die van weleer. De afname trof vooral graslandgebieden en in mindere mate akkerland. De Veldleeuwerik bleek hier niet opgewassen tegen de moderne, zeer intensieve landbouw. De afname in heidegebieden ging wat minder hard, en plaatselijk handhaaft de soort zich hier redelijk in licht vergraste terreinen. Met 99 territoria verspreid over de Gelderse ANLb-monitoringsgebieden in 2017 was de Veldleeuwerik naar moderne maatstaven redelijk vertegenwoordigd. Het verschil in voorkomen tussen de ANLb- en de referentieproefvlakken was vrij groot. In de eerstgenoemde gebieden bedroeg de gemiddelde dichtheid 1,2 territoria per 100 ha en in de laatstgenoemde 0,2 (de steekproef van 2016 leverde dezelfde uitkomsten op). Het hoge gemiddelde voor de ANLb-proefvlakken is vooral te danken aan enkele weidevogelrijke gebieden zoals in Arkemheen.

Watersnip (2 territoria - 1 ANLb, 1 Ref)

Watersnippen nestelen hoofdzakelijk in natte graslanden op veengronden, in gemaaide rietlanden en in natte heischrale terreinen. Bolwerken, zoals in de Zaanstreek en Noordwest-Overijssel zijn zeldzaam

Figuur 7. Trend van de Watersnip als broedvogel in Gelderland.

geworden. Dat heeft alles van doen met ontwatering. Hierdoor neemt de soort al vele tientallen jaren in aantal af en komt hij in boerenland alleen voor indien het waterpeil kunstmatig hoog gehouden wordt. De ooit forse Nederlandse broedpopulatie, die rond 1970 mogelijk 10.000 paren telde, is gedecimeerd en de soort is verdwenen uit grote delen van het land. Dat geldt ook voor Gelderland (zie figuur 7). In slechts 2 van de Gelderse ANLb-monitoringsgebieden werd in 2017 een territorium aangetroffen. In beide gevallen betrof het een uiterwaard.

Wulp (56 territoria - 31 ANLb, 25 Ref)

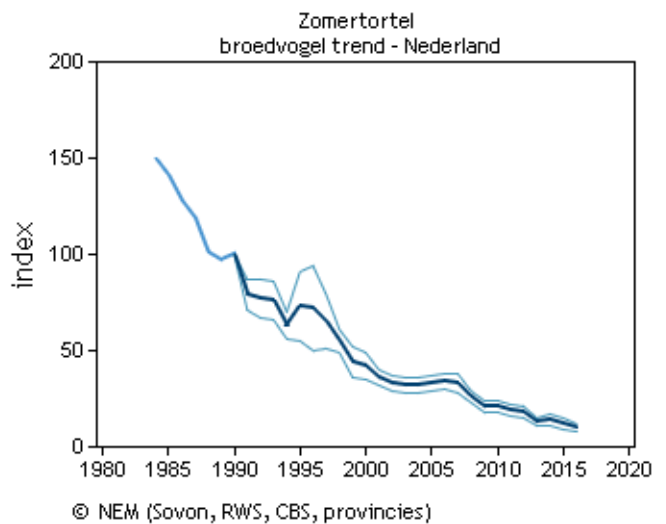
Tegenwoordig broeden de meeste Wulpen in vaak open, soms ook meer besloten graslanden op zandige of venige gronden in het oosten en zuiden van het land. Lokaal nestelt de soort ook op kleigrond, bijvoorbeeld in delen van het rivierengebied. Heide-, hoogveen- en duingebieden zijn vrijwel al hun Wulpen kwijtgeraakt. Tot rond 1980 huisde de meerderheid juist in deze natuurgebieden. De verdwijning aldaar staat waarschijnlijk in verband met langdurig slechte broedresultaten door voedseltekort en predatie. De overstap naar agrarisch cultuurland, die overigens al vanaf begin twintigste eeuw plaatsvond, maakt Wulpen gevoelig voor intensivering van de landbouw. De landelijke trend is afnemend. In de Gelderse ANLb-monitoringsgebieden was de soort in 2017 met 56 territoria vertegenwoordigd, ruim meer dan in de steekproef van 2016. De gemiddelde dichtheden in ANLb- en referentieproefvlakken ontlepen elkaar niet veel.

Zomertaling (7 territoria - 4 ANLb, 3 Ref)

Zomertalingen broeden vooral in vochtige open graslandgebieden – vaak reservaten – in het westen en noorden van het land. Op de hoge gronden nestelt deze soort alleen heel lokaal en vaak niet-jaarlijks. Zo schaars als hij tegenwoordig is, zo algemeen was hij tot rond 1960. Daarna begon echter een steile achteruitgang die tot decimering van de broedpopulatie leidde en waarbij grote delen van het land hun Zomertalingen kwijtraakten. In agrarisch cultuurland viel de afname samen met intensiever grondgebruik: waterstandverlaging, frequent maaien, hogere beweidingsdruk, etc.. Veel natuurgebieden werden ongeschikt door verdroging. Daar bovenop zorgden droogteperiodes in het overwinteringsgebied, de Sahel, voor massale sterfte. Heel lokaal kan natuurvriendelijke inrichting van gebieden in natte voorjaren leiden tot een (tijdelijke) terugkeer van de Zomertaling. Het geringe aantal van 7 territoria, verdeeld over 4 proefvlakken, in Gelderland in 2017 is dan ook weinig verrassend. De steekproef van 2016 toonde een soortgelijk beeld.

Zomertortel (0 territoria)

Dat het slecht gaat met de Zomertortel in Nederland (zie figuur 8) en ook elders in Noordwest-Europa is inmiddels algemeen bekend. Zomertortels broeden vooral in kleinschalig agrarisch landschap met een hoog aandeel akkerbouw. Ze mijden zowel open cultuurlandschap als gesloten bosgebieden en bebouwing. De soort was rond 1975 vrij talrijk en wijd verspreid. Sindsdien werd de stand gaandeweg gedecimeerd en raakten grote delen van het land hun Zomertortels kwijt. Gelderland vormt wat dat betreft geen uitzondering. In de broedgebieden kampt de soort met voedselproblemen door het verdwijnen van onkruiden onder meer door intensivering van de landbouw. In de West-Afrikaanse overwinteringsgebieden worden bossen gekapt en treedt periodiek grote droogte op. Bovendien sneuvelen forse aantallen Zomertortels door intensieve jacht in met name het Middellandse Zeegebied. Net als in 2016 werden in geen van de Gelderse ANLb-monitoringsgebieden territoria van Zomertortel aangetroffen.

Figuur 8. Trend van de Zomertortel als broedvogel in Nederland.

4. Conclusies en aanbevelingen

De inventarisaties uit 2017 geven een beeld van het voorkomen van de verschillende doelsoorten in de ANLb-monitoringsgebieden en van het belang van deze gebieden. Ofschoon het pas om een tweede meting gaat en het gewenste aantal proefvlakken per stratum nog niet gerealiseerd is, kan een aantal in het oog springende zaken worden benoemd.

1. Een aantal soorten was duidelijk beter vertegenwoordigd in de ANLb-proefvlakken dan in de referentieproefvlakken. Dit gold vooral voor Graspieper, Grutto, Kievit, Slobeend, Tureluur en Veldleeuwerik. Deels was dit te danken aan één of enkele proefvlakken die er positief uitsprongen, zoals een cluster van proefvlakken in Arkemheen in het geval van verschillende typische weidevogelsoorten.
2. Enkele soorten waren beter vertegenwoordigd in de referentieproefvlakken dan in de ANLb-proefvlakken. Dit gold voor Braamsluiper en Houtduif.
3. De overige soorten waren ongeveer even talrijk in de ANLb- als in referentieproefvlakken of kwamen in te kleine aantallen voor om een goede vergelijking mogelijk te maken.
4. Van de volgende soorten werden slechts kleine aantallen (minder dan 15) territoria vastgesteld in de ANLb-monitoringsgebieden (beide strata samen): Patrijs (12), Torenavalk (10), Steenuil (7), Zomertaling (7), Kerkuil (3) en Watersnip (2). Van Grauwe Klauwier, Kwartelkoning, Ransuil en Zomertortel werden in het geheel geen territoria opgetekend (maar zie ook punt 5).
5. Voor nacht-actieve soorten, zoals Kerk-, Rans- en Steenuil en Kwartelkoning, werden geen speciale nachtbezoeken gebracht. Waarnemingen van deze soorten tijdens de ochtendschemering zijn wel vastgelegd. Daarnaast worden aanvullende gegevens uit andere projecten gebruikt om de populatieontwikkelingen van deze soorten te volgen. Een aandachtspunt daarbij is dat vrijwilligers worden opgeroepen om de territoria van deze soorten nauwkeurig in te tekenen en niet alleen een totaalaantal voor een omvangrijk telgebied op te geven. Hier zal meer aandacht voor worden gevraagd. Een nadere analyse van de monitoringsgegevens van deze soorten wordt in de volgende rapportage (over 2018) opgezet.

6. De resultaten sloten goed aan op de bevindingen uit het eerste seizoen. De meeste soorten kwamen in vergelijkbare dichtheden voor en de verschillen die werden vastgesteld, waren betrekkelijk klein.

Een deel van de proefvlakken in de ANLb-monitoringsgebieden wordt al jarenlang geïnventariseerd binnen het Gelderse boerenlandvogelmeetnet. Doordat dit meetnet is opgebouwd uit zowel proefvlakken die jaarlijks worden geïnventariseerd als uit proefvlakken die eens per drie jaar aan bod komen, zijn er automatisch ook verschillen tussen inventarisatiejaren. Bij een herijking van het boerenlandvogelmeetnet, die in het najaar van 2017 werd uitgevoerd, is onder meer bekeken in hoeverre de ANLb-monitoring optimaal bediend kan worden zonder dat dit ten koste gaat van de andere doelstellingen van het meetnet. De herijking heeft gezorgd voor een aantal verschuivingen binnen de selectie van per jaar te tellen proefvlakken, met als resultaat dat een fors aandeel van de ANLb- en referentieproefvlakken vanaf 2018 jaarlijks zal worden geteld. Om op termijn trends te kunnen bepalen wordt immers de monitoring van een vaste selectie aan proefvlakken, die het liefst jaarlijks of met een vaste interval worden geïnventariseerd, nagestreefd. In tabel 6 is samengevat welke verschuivingen hebben plaatsgevonden.

Hoewel het aantal proefvlakken in 2017 al dichter bij de streefaantallen lag dan in het eerste jaar, blijft de werving van vrijwilligers een belangrijk aandachtspunt. Een gerichte werving, in combinatie met het verzorgen van BMP-cursussen, zal nodig zijn om binnen een termijn van drie jaren vanaf het beginjaar 2016 de streefaantallen voor de proefvlakken te bereiken.

Tabel 6. Verdeling van ANLb- en referentieproefvlakken binnen het Gelderse boerenlandvogelmeetnet voor en na de in het najaar van 2017 uitgevoerde herijking (jaar 1 is 2018).

Nieuwe opzet (n plots voor herijking -> n plots na herijking)	Jaarlijks			
	jaar 1	jaar 2	jaar 3	jaar 4
ANLB	24 -> 27	1 -> 8	13 -> 7	9 -> 5
REF	8 -> 26	21 -> 8	6 -> 9	16 -> 8

Verwijzingen

VAN KLEUNEN A., FOPPEN R. & VAN TURNHOUT C. 2017. Basisrapport voor de Rode Lijst Vogels 2016 volgens Nederlandse en IUCN-criteria. Sovon-rapport 2017/34. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

SLATERUS R. 2018. Broedvogels binnen ANLb-monitoringsgebieden in Gelderland in 2016.

Sovon-rapport 2018/18. Sovon Vogelonderzoek Nederland.

VERGEER J.W., VAN DIJK A.J., BOELE A., VAN BRUGGEN J. & HUSTINGS F. 2016. Handleiding Sovon broedvogelonderzoek: Broedvogel Monitoring Project en Kolonievogels. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Bijlagen

Bijlage 1. Onderzochte telgebieden in 2017

De gebruikte afkorting staan voor:

ANLB – proefvlak waarbinnen beheerovereenkomsten zijn afgesloten in het kader van ANLb en dat geschikt is voor ANLb-monitoring Gelderland

BMP – BMP-proefvlak in Gelderland

Mn Boerenlandvogels – Meetnet Boerenlandvogels Gelderland

REF – proefvlak waarbinnen geen beheerovereenkomsten zijn afgesloten in het kader van ANLb en dat referentieproefvlak geschikt is voor ANLb-monitoring Gelderland

Vet – proefvlakken die zowel in 2016 als 2017 zijn geïnventariseerd

Plotnr	Naam	Bron	Type	Opp (ha)
1076	Arkemheen 3	Mn Boerenlandvogels	ANLB	213
1077	Arkemheen 4	Mn Boerenlandvogels	ANLB	91
1078	Arkemheen 6	Mn Boerenlandvogels	ANLB	166
2719	Meddosche Veld	BMP	ANLB	336
3508	Lobberdense waard	BMP	REF	380
3520	Gendtse Veer	BMP	REF	102
3522	Bemmelse Polder-West	Mn Boerenlandvogels	ANLB	193
3526	Groenlanden paardenwei	BMP	REF	56
3540	Erlecomse Waard	Mn Boerenlandvogels	ANLB	191
3618	Groenlanden-Zuid	BMP	REF	22
3791	Doornsteeg	Mn Boerenlandvogels	ANLB	126
3799	Doornspijk	Mn Boerenlandvogels	ANLB	114
3801	Meulunteren	Mn Boerenlandvogels	ANLB	95
3803	Goor Elburg	Mn Boerenlandvogels	ANLB	108
3808	Wapenvelderbroek N	Mn Boerenlandvogels	ANLB	113
3809	Hattermer Waarden	Mn Boerenlandvogels	ANLB	70
3811	Oldebroek Koemkolkweg	Mn Boerenlandvogels	ANLB	140
3813	Leuvense Veld	Mn Boerenlandvogels	ANLB	122
3814	Alem Zuid	Mn Boerenlandvogels	ANLB	122
3820	Hatterm Hoenwaard kop	Mn Boerenlandvogels	ANLB	51
3822	Lage Veldslagen N	Mn Boerenlandvogels	ANLB	157
3824	Voorbroek N	Mn Boerenlandvogels	ANLB	102
3825	Ommerense Veld W	Mn Boerenlandvogels	ANLB	98
3826	Ommerense Veld O	Mn Boerenlandvogels	ANLB	79
3828	Eldikse Veld W	Mn Boerenlandvogels	ANLB	87
3830	Maurikse Waard	Mn Boerenlandvogels	ANLB	134
3834	Ampsense Broek	Mn Boerenlandvogels	ANLB	127
3836	Wolfersveen O	Mn Boerenlandvogels	ANLB	178
3840	Rijswijkse Veld W	Mn Boerenlandvogels	ANLB	133
3843	Bruchems Broek	Mn Boerenlandvogels	ANLB	93
3859	Kleine Woldweg	Mn Boerenlandvogels	ANLB	135
3860	Beesdse Lage Veld O	Mn Boerenlandvogels	ANLB	108
3863	Waterlandspolder	Mn Boerenlandvogels	ANLB	104
4070	Berkel Apedijk	Mn Boerenlandvogels	ANLB	83
4073	Lage Veldslagen Z	Mn Boerenlandvogels	REF	105
4075	Larense Broek N	Mn Boerenlandvogels	REF	125
4076	Larense Broek Z	Mn Boerenlandvogels	REF	145
4077	Mellinkmaat	Mn Boerenlandvogels	REF	128
4080	Dwarsweg Beltrum	Mn Boerenlandvogels	REF	115
4692	Azewijnse Broek 21	BMP	REF	27
5178	Hof te Dieren	BMP	ANLB	79
5762	Bolsmerk	Mn Boerenlandvogels	ANLB	122
5763	Bolsmerk West	Mn Boerenlandvogels	ANLB	168
5764	Kerkdorp Noord	Mn Boerenlandvogels	ANLB	160
5765	Kerkdorp Gelderse Gracht	Mn Boerenlandvogels	REF	76
5766	Noordermerk	Mn Boerenlandvogels	REF	111

Plotnr	Naam	Bron	Type	Opp (ha)
5768	Kerkdorp Zuid	Mn Boerenlandvogels	ANLB	165
5792	Oever	Mn Boerenlandvogels	REF	108
5799	Lummermerk	Mn Boerenlandvogels	ANLB	136
5801	Oosterwolde Wakolk	Mn Boerenlandvogels	ANLB	192
5802	Eoktermerk	Mn Boerenlandvogels	ANLB	163
5803	Oosterwolde Dorp	Mn Boerenlandvogels	REF	111
5806	Zuideinde	Mn Boerenlandvogels	REF	161
5807	Oldebroek dorp west	Mn Boerenlandvogels	REF	104
5814	Hoenaard-Wiessenbergerk	Mn Boerenlandvogels	REF	153
5815	Hoenaard-Hezenberg	Mn Boerenlandvogels	REF	232
5816	Hoenaard-Klooster	Mn Boerenlandvogels	REF	268
5831	Moorsterbeek	Mn Boerenlandvogels	REF	109
5839	Baank Oekense Beek	Mn Boerenlandvogels	REF	144
5840	Deldener Broek	Mn Boerenlandvogels	REF	134
5843	Pompstation Holk	Mn Boerenlandvogels	ANLB	150
5844	Noordijkerveld O	Mn Boerenlandvogels	REF	75
5845	Stokkersbrug Z	ANLB-monitoring	REF	95
5847	Berkel Havelandweg	Mn Boerenlandvogels	REF	121
5848	Rietkampen west	Mn Boerenlandvogels	REF	72
5873	Broekgraaf	Mn Boerenlandvogels	REF	109
5887	Rijswijkse veld 1	Mn Boerenlandvogels	REF	181
5889	Maurikse Broek noord	Mn Boerenlandvogels	ANLB	70
5891	Ingense Veld noord	Mn Boerenlandvogels	REF	88
5892	Maurik Essenbos	Mn Boerenlandvogels	REF	156
5895	Ommerenwal-De Steeg	Mn Boerenlandvogels	ANLB	111
5897	Duikerskamp	Mn Boerenlandvogels	REF	128
5900	Slagsteeg	Mn Boerenlandvogels	REF	88
5904	Rijswijkse veld 3	Mn Boerenlandvogels	REF	169
5905	Rijswijkse veld oost	Mn Boerenlandvogels	REF	81
5934	Leeuwense Veld W	Mn Boerenlandvogels	REF	113
5985	Wezel Kampbroek	ANLB-monitoring	ANLB	161
6004	Zweckhorst Foxheuvel	Mn Boerenlandvogels	REF	167
6014	Meilanden Homoet	Mn Boerenlandvogels	REF	181
6050	Noordijkerveld W	Mn Boerenlandvogels	REF	120
7991	Uiterwaarden Veerweg	BMP	REF	30
8187	Eldrik (natte gedeelte)	BMP	ANLB	31
8278	Waardenburg en Neerijnen 1990	BMP	REF	379
8324	Hanendorp	ANLB-monitoring	ANLB	122
8325	Leuvenumsche Veld	ANLB-monitoring	ANLB	110
8326	Stortelersbosch	ANLB-monitoring	ANLB	108
8327	Zwolle - Slinge	ANLB-monitoring	ANLB	175
8328	Silvolde - Kroezendijk	ANLB-monitoring	ANLB	208
8329	Reigersvoort	ANLB-monitoring	ANLB	142
8330	Zutphen - Oostveensepad	ANLB-monitoring	ANLB	136
8331	Harfsensche Enk Zuid	ANLB-monitoring	ANLB	134
8332	IJzervoorde Doetinchem	ANLB-monitoring	ANLB	233
8333	Velswijker Broek Oost	ANLB-monitoring	REF	144
8334	Wijnbergen - Oude IJssel	ANLB-monitoring	REF	139
8335	Vaassen - Hegge	ANLB-monitoring	REF	109
8336	Lochem - Berkel	ANLB-monitoring	ANLB	167
8337	Warken	ANLB-monitoring	REF	156
8338	Haarlosche Veld	ANLB-monitoring	ANLB	145
8339	Beltrum - Bultemansweg	ANLB-monitoring	REF	117
8340	Gaanderen - Peppelmansdijk	ANLB-monitoring	REF	128
8341	Dunsborg	ANLB-monitoring	REF	149
8342	De Haere	ANLB-monitoring	REF	156
8343	Elspeet - kleine kolonie	ANLB-monitoring	ANLB	120
8677	Golfbaan Lochem	BMP	REF	77
8782	Nederhemert4	BMP	REF	23
8838	Berg en Dal Oranjelaan	BMP	REF	13

In opdracht van:

provincie
GELDERLAND

Sovon Vogelonderzoek Nederland

Postbus 6521
6503 GA Nijmegen
Toernooiveld 1
6525 ED Nijmegen
T (024) 7 410 410

E info@sovon.nl
I www.sovon.nl

